

תשובה לתגובה

א. עיקר טענתי היתה שמעשה של חילוני אפילו אינו 'אוני', שכן 'אוני' ביסודו הוא פטור למי ששייך במצוות, אבל בנידון דידן אדם שאינו מאמין אינו שייך כלל בקיום מצוות. כך הבאתי בדבריי מהגר"מ פיינשטיין, שברכתו של אדם כזה כלל אינה ברכה, וזו גם כוונת הרמב"ם בהל' מלכים (פרק ח) בעניין גוי המקיים מצוות מהכרע הדעת ולא מתוך אמונה בתורה מן השמים (בהע' 30 מציע הרב קסירר לפרש את דברי הרמב"ם כמוסבים רק על גויים, אולם כבר במאמר המקורי הבאתי שלא כן פירשו אותו כמה אחרונים, ופשוט).

טענתי העיקרית היתה שדורנו שונה מדורות קודמים. גם אם היה יחיד שכפר בצורה אידיאולוגית, החזקה היתה שהוא עושה זאת מפני תאוותו, ולכן זוהי עבירה במידה זו או אחרת. ברור לחז"ל ולראשונים שלכל אדם ישנה מחויבות דתית, ושהוא מחויב לדרך אבותיו. לעומת זאת, בדורנו החזקה הזו התהפכה. זו קביעה עובדתית פשוטה. הדיון השיטתי בתופעה מתחיל כשהיא הופכת לתופעה, ולכן לא נערך דיון כזה אצל הראשונים.

ב. הרב קסירר טוען שיש חשיבות דתית והלכתית (!) לקיום מצוות מתוך הזדהות תרבותית ולאומית, ללא אמונה בקב"ה. גישה 'אחד העמית' כזו של ברויאר, אין לה כל מקור ומקום בהלכה¹. אין משמעות דתית לקיום מצוות ללא אמונה (לכן, הסקר של מכון גוטמן, המצביע על רמות שונות של קיום מצוות אצל חילוניים גמורים, אינו רלוונטי להכא). ייתכן לראות בזה ערך לאומי או מוסרי, אבל ודאי לא שום משמעות הלכתית-דתית. החידוש במאמרי הוא רק לגבי הטענה שגם העבירות של החילוני אינן עבירות, אבל לגבי המצוות - פשיטא.

ג. סביב הערה 28 עולה טענה שקיום מתוך הזדהות לאומית ותרבותית דומה למנהג, שגם אותו מקיימים מפני חביבותה של אומתנו. אלו דברים שגם כשלעצמם הם מוקשים, אך בכל אופן אינם נוגעים אלינו: טענתי - שמי שמופקע ממצוות, אין לשייך למעשיו משמעות הלכתית, וממילא גם מנהגיו לא יהיו בעלי ערך דתי. מי ששייך בקיום מצוות ופועל מתוך אמונה שהקב"ה חפץ בהזדהות עם כלל ישראל, שאני. וגם אשר נאמר שאדם צריך לקיים את המצוות המוסריות מתוך הזדהות (כמו הרמב"ם בשמונה פרקים), אין פירושו שיש משמעות לקיומן ללא אמונה.

1. באשר להגותו של הרב ברויאר, אינני רואה בכך קושיא על דבריי. אני מודע לכך שדבריי אינם עולים בקנה אחד אפילו עם תפיסתו של ענק הלכתי ומחשבתי כמו הראי"ה, ואין משמעות להעלאת טענות נוספות כנגדי מהגותו של ר' יצחק ברויאר (שאף נסתרה אמפירית, כדברי הרב קסירר).

תגובה לתשובה

א. מדברי הרב מיכאל אברהם עולה שהאמונה היא בינארית: אדם מאמין או לא. לעני"ד, מבט זה אינו משקף את המציאות המורכבת של הציבור בישראל. רוב האנשים מאמינים בדרגות שונות של ודאות, ולכל היותר מתלבטים, ואינם טורחים לברר ולהכריע מתוך שמנהג אבותיהם בידיהם (זו היתה מטרתה בהבאת תוצאותיו של סקר גוטמן). פעמים רבות, כאשר הם נדחקים לפינה קיומית, כפי שאפשר לראות בזמן מלחמה, מתגלה אמונתם העמוקה עד כדי מסירות נפש על קדושת השם (כפי שהתבאר עניין זה היטב בחסידות חב"ד). לפיכך קשה לומר באופן נחרץ על חילוני שאין הוא מאמין, מלבד במקרים חריגים מאוד.

מעבר לכך, אפילו בחילוניות כשלעצמה משוקעת בסתר כל כך הרבה מסורת ואמונה, עד שקשה לעתים להפריד בין החילוני שבה לבין ה'דתי'. כבר ציינו כמה הוגים שבעיניהם העומק, גם של העולם המודרני החילוני, הוא דתי, וניטשה הבחין בכך כשנלחם ביצלליו של הא-לי. מושגים כמו "מצוה", "קדושה", "שבועה" המשמשים גם בשיח החילוני, ירושה היא מדורות קודמים, ועדיין טעונים הם במשמעותם הדתית. אמנם אוצרות אלו עלולים להתבזבזו אט אט, עד שייעשו חלילה לקליפה ריקה, אולם לעני"ד אין זה המצב כיום, והחילוני מבין היטב מהי המשמעות הדתית של מצוה.

ב. הרב מיכאל רואה את ההלכה כקטגוריה עצמאית טהורה, מובחנת מכל מציאות אחרת. מעין מתמטיקה סגורה, שמבחן האמת שלה מבוסס על התואם הפנימי בין הנחותיה ומסקנותיה, ולא על מציאות שמחוצה לה. לפיכך, כאן ובמקומות אחרים הוא מדגיש שאין להלכה דבר עם 'משפט עברי', לאומיות וכדומה. בשונה ממנו, אני רואה את ההלכה כפתוכה בלאומיות, במשפט, בהיסטוריה ובתחומים נוספים אשר אליהם מגמת פניה, להעלותם ולקדם. משום כך אינני יכול לקבל את תוכחתו של הרב מיכאל בדבר גישה 'אחד העם-ית'. אחד העם הבין נכונה עד כמה כרוכות זו בזו היהדות והלאומיות. טעותו היתה בכך שהוא ראה בתורה יצירה אנושית, בעוד שהאמת היא שברוחו של העם עצמו מפעמת רוח א-להים, וכדברי הראי"ה (אורות התחיה פרק ט). על כן, חילוני המקיים מצוות מצד ערכן הלאומי, איננו טועה לגמרי, שהרי בוודאי יש בהן צד כזה, אלא שהוא חלקי ובלתי שלם.

בהמשך לכך, הרב מיכאל אברהם רואה את ההלכה כמבנה שיש לו קיום אך ורק על בסיס המצווה, ולפיכך אם נשמט הבסיס אין לה כל ערך. לעומת זאת, לפי הבנתי ההלכה מבטאת מציאות שמעבר לה, אשר יש לה קיום עצמאי גם ללא המצווה. לדוגמא: על פי הרב אברהם חילוני המשתתף בליל הסדר אינו מקיים כל מצוה באכילת מצה ומרור, בשתיית ארבע כוסות ובסיפור יציאת מצרים. אולם, הלא זכרון יציאת מצרים הוא עובדה ראשונית, שהאמונה והמצוות עצמן מבוססות עליה, כדברי רבי יהודה הלוי, ומתוך כך יש לה ערך עצמאי, אף אם לא שלם, גם בעבור מי שאינו מודע בבירור לכך שהוא מצווה על כך.

סוף דבר, ישנו ערך רב למצוותיו של יהודי חילוני, בין אם כקיום שלם בין אם כקיום חלקי, גם אם אמונתו איננה שלמה, ועל כגון זה אמרו חז"ל (תחילת איכה רבתי):

הלוואי אותי עזבו ותורת שמרו, מתוך שהיו מתעסקין בה המאור שבה היה מחזירם למוטב.

